

רפאל יצחק (זינגר) ז"ר

אבחנות משמעים במסורה

התפקיד המוצהר והראשוני של המסורה הוא שמירה על נוסח המקרא על כל צדדיו: כתיב, ניקוד וטעמים ותופעות טקסטואליות שונות. מפעם לפעם מוצא המעיין במסורה הערות שטיבן פרשני-סמנטי, וזאת כאשר בין פריטי רשימת המסורה מצויות תיבות הומופוניות. במקרים כאלה יעיר המסרן מפעם לפעם הערה קצרה המציינת את הבדלי המשמעים, כגון: **תְּעִירָה** – ט' חד לשון עיררו, דהיינו, התיבה "העירה" מצויה במקרא תשע פעמים, בדרך כלל במשמע "אל העיר", אך פעם אחת מלשון יקיצה. לפי ההשקפה הרווחת, הערות מסורה הכוללות מרכיב מבחין סמנטי הן מיעוט מבוטל. מאמר זה בא להפריך השקפה זו ולהראות שרוב הערות המסורה הכוללות פריטים הומופוניים תכלולנה גם מרכיב מבחין. במאמר נראה שיש הערות מסורה אחדות שבהן המרכיב המבחין הוא המרכיב העיקרי ואף הבלעדי, והוא אינו בא רק כנספח סמנטי למגמה הטקסטואלית של המסרן.

המסורה למקרא באה לעולם כדי לשים קץ לבעיית ריבוי הנוסחים של המקרא שהחלה כבר בשלב חתימת המקרא ונמשכה עד שלהי תקופת אמוראי בבל. חכמי המשנה והתלמוד אמנם לא הודו בעובדה שנוסח המקרא שבימיהם לא היה אחיד לחלוטין, והאידיאה שבה דגלו הייתה קיומו של נוסח אחד ואחיד של המקרא. אך הבא לבחון בקפידה את נוסח המקרא כפי שהוא משתקף בדרשותיהם, חייב להודות שהוא שונה במקומות רבים מנוסחי מקרא שקדמו לחז"ל – כגון מגילות מדבר יהודה והתרגומים הקדומים – בה במידה שהוא שונה במקומות רבים מנוסחי מקרא

מאוחרים יותר, ובראשם נוסח המסורה של חכמי טבריה במאות התשיעית והעשירית.¹

תחילת פעולתם של בעלי המסורה היא ככל הנראה במאה השישית, וסופה בתחילת המאה העשירית, עם חתימת נוסח המקרא הטברני בידי אהרן בן-משה בן-אשר. חפצם של בעלי המסורה היה הגשת טופס מופת של המקרא שיחייב את כל קהילות ישראל לדורותיהם, ואכן טופס כזה נכתב ונשמר בחלקו הגדול עד עצם היום הזה.² אך אין דיי בטופס מופת אחד ויחיד, הן משום שהוא נתון בסכנת אבדן, הן משום שאינו נגיש לכל סופר, הן משום שהעתקה ידנית לעולם לא תביא לתוצאה זהה לנוסח המקור. על כן פיתחו בעלי המסורה מערכת לשמירת נוסח המקרא, המלווה את הטקסט המקראי במצפיי המקרא. מערכת זו – הנקראת **מְסוּרָה** – מבוססת בעיקרה על רשימות של תיבות הנקרות במקרא פעמים אחדות, ושכנגדן מצויות תיבות דומות – אך לא זהות – העלולות להוות אבני-נגף בדרכו של הסופר-המעתיק. דרך משל, רמב"ן מזכיר בהקדמה לפירושו לתורה את רשימת המסורה המונה 39 "אֹתָם" מלאות וי"ו בתורה. כנגדן – אמנם זאת לא מציינ רמב"ן – מצויות 177 תיבות "אֹתָם" חסרות וי"ו בתורה. המסורה עורכת, אם כן, רשימה של המיעוט, שממנה יש ללמוד על הרוב, וכך מתועדת התיבה על כל צורות הכתיב השונות שלה.

כבכל שפה אחרת, גם בשפה העברית מצויה כמות גדולה של הומונימים, וכמות גדולה יותר של הומופונים. דרך משל, המילה "וְהִקְבֵּל" מצויה במקרא בשלושה מקומות: "וְהִקְבֵּל הָבִיא גַם הוּא מִבְּכָרוֹת צֶאֱנוּ וּמִחִלְבָּהֶן" (בראשית ד, ד), "לִתְהוּ וְהִקְבֵּל כַּחֲסֵי כְלִיתִי" (ישעיה מט, ד). "שֶׁקֶר הַחֵן וְהִקְבֵּל הַיִּפְי" (משלי לא, ל). בפסוק הראשון: וְ + ש"פ של האדם

1 תמונה נאמנה למדי של נוסח המקרא שעמד על שולחנם של חז"ל בהשוואה לעדי נוסח קדומים יותר ומאוחרים יותר עולה מעיון באפראט השני של חילופי הנוסח במהדורת המקרא של מפעל המקרא של האוניברסיטה העברית בירושלים (ישעיהו, ירושלים תשנ"ג; ירמיהו, ירושלים תשנ"ז; יחזקאל, ירושלים תשס"ד; תרי עשר, א [בדפוס]).

2 הכוונה לכתב-היד המפורסם המכונה "כתר ארם-צובה", ששמו הרשמי הוא: כתב-יד מכון בן-צבי מס' 1 (להלן: א).

הראשון בהיסטוריה האנושית שיצא מרחס־אם; בשני הפסוקים האחרים: $\eta + \text{ש"ע}$ שמשמעו רעות־רוח, שטות. בלקסיקון המקראי ימצאו שני משמעים אלה את מקומותיהם זה בצד זה, אך בלא כל זיקה סמנטית ביניהם. לעומת זאת המסורה מציגה רשימה של שלוש ההיקרויות הללו בזו הלשון: "והבל ג הביא לתהו והבל שקר החן"³. לכאורה יש לתמוה; חדא, כיצד תחזיק רשימה אחת שתי מילים הומופוניות, שאין ביניהן כל זיקה סמנטית? ותו, אם החליט כבר בעל המסורה שיש מקום לשני משמעים שונים בתוך רשימה אחת, הכיצד זה לא אבחן את המשמעים השונים? את התמיהות האלה העלה על הכתב ברויאר (תשע"א), וזה לשונו שם:

צירוף זה נשמע כמו בדיחה, שהרי מה עניין הבל שהוא אחיו של קין אצל הבל שהוא שם נרדף לשקר ולתוהו. אבל זו דרכה של המסורה: היא מצרפת לקבוצה אחת את כל המילים הדומות זו לזו בהגייתן אפילו הן שונות תכלית שינוי במשמעותן; ובדרך כלל גם אין המסורה מציינת את הבדלי המשמעות שבין המילים המובאות. והדבר היחיד העשוי לעניין את המסורה הוא אם המילים גם דומות בכתיבן, או שמא הן דומות רק בהגייתן אך שונות זו מזו בכתיבן (עמ' 46).

על המשפט המצוטט בהדגשה (מידי, ר"ז)⁴ באתי לחלוק כאן, ולטעון טענה שונה, כמעט הפוכה: כאשר רשימת מסורה כוללת הומופונים – דהיינו מילים שוות־הגייה אך שונות־משמע – בדרך כלל תעמוד המסורה על הבדלי המשמעים. אפילו מתוך הדוגמה שמביא שם ברויאר אפשר לסתור את טענתו, שהרי ל אכן אינו מצייין כל אבחנת משמעים במס"ג למשלי לא, ל, אך המס"ג של אותו כתביד בבראשית ד, ד, מביאה רשימה מקבילה, ומציינת בפירוש את הבדל המשמע (סימני הפיסוק וההדגשה מידי, כאן ובכל הציטוטים מהמסורה. ר"ז): "והבל – ג; והבל הביא גם הוא, לתהו והבל כחי כליתי, שקר החן והבל היפי. חד שם אנש". התוספת "חד שם אנש" מעירה את

3 כך כותבת המסורה הגדולה (להלן: מס"ג) של כתביד לנינגרד (סנקט פטרבורג, אוסף פירקוביץ הראשון) B19_A (להלן: ל) במשלי לא, ל.

4 וכן בכל המקומות להלן.

תשומת לבו של הקורא לכך שהמילה "והבל" באחת מהיקריותיה משמעה שם אדם.

והנה דוגמה נוספת שמביא ברויאר:

נמסר במסורה, שהמילה וְנָבִיא כתובה במקרא בשבעה מקומות. שישה מהם מובאים בקונקורדנציה תחת האות נ' כגון "שופט ונביא", "כהן ונביא", "חזון ונביא"; ואילו המקום השביעי מובא בקונקורדנציה תחת האות ב': "למנות ימינו כן הודע וְנָבִיא לבב חכמה" (תהלים צ 12). והמסורה, כדרכה, מתעלמת מהבדל המשמעות, והרי היא מביאה את כל שבעת המקומות האלה ברשימה אחת. וההבדל היחיד המעניין את המסורה הוא הבדל הכתיב. בהתאם לכך היא מוסרת, שיש במקרא ז' וְנָבִיא, ו' מהן מלאים י': וְנָבִיא, ואחד חסר י': "וְנָבִיא לבב חכמה" (שם, עמ' 47).

אך עיון מוקפד בהערות המסורה שבגיליוני כתבי־היד מעלה שגם כאן נזקקת המסורה למשמעים; הנה כך כותבת המסורה הקטנה (להלן: מס"ק) של ל באיכה ב, כ: ונביא ז בלשון נביאה. המסורה איננה מבחינה בין המשמעים אבל היא ערה לאפשרות לפרש בתהלים צ, יב, מלשון הַבָּאָה, לכן היא מציינת שבכל שבעת הפסוקים המשמע הוא אחד, לשון נבואה. בעשותה כך המסורה צועדת בעקבות התרגום הארמי על אתר: "וְנָבִיא", וכן בעקבות האמורא אמיר בתלמוד הבבלי (בבא בתרא יב, ע"א).

ועוד אומר ברויאר:

אפשר היה לומר, שהמסורה הלכה כאן בעקבות חז"ל, שפירשו את וְנָבִיא לבב חכמה" מלשון נבואה, אולם אין זה מתקבל על הדעת. וספק, אם יש עוד דוגמה לכך, שהמסורה דחתה את פשוטו של המקרא מפני מדרש חכמים (שם, עמ' 48–49).

ברויאר סבור שהמסורה מייצגת תמיד את פשט הכתוב, ולא תיגרר אחרי הבנה מדרשית בעקבות חז"ל. להלן נביא דוגמות לרגישותם של בעלי המסורה לדברי חז"ל, וננסה להתיר את הספק שמעלה ברויאר בדבריו בעניין זה. עניינו של מאמר זה הוא, כאמור, ביסוס הטענה שהערות מסורה הכוללות פריטים הומופוניים נוטות לאבחן את המשמעים השונים, ואין עניינו התנצחות עם דעתו של ברויאר; דבריו הובאו רק כנקודת מוצא לדיון.

א. אבחנות משמעים ברשימות המסורה

נפתח את דיוננו בהבאת כמה דוגמות לרשימות מסורה שבהן המסורה עומדת במפורש על משמעי הפריטים שהן כוללות.

1. דה"א כד, לא: וְרָאִשֵׁי הָאָבוֹת לַפְּהָנִים וְלַלְוִיִּם אָבוֹת הָרֹאשׁ לְעַמַּת אַחֲיוּ הַקָּטָן. המס"ק של א על אתר: "ל שם אנש". המסורה קובעת ש"אבות" הוא שם אדם, בניגוד ל"האבות" שברישא. רד"ק פירש בהתאם למסורה: "אבות הראש – כך היה שמו", אך רלב"ג כתב: "אבות הראש לעומת אחיו הקטן – רוצה לומר שאבות כל ראש היו שבעה". מכאן שיש מקום לדרכי הבנה שונות, והמסורה נוקטת עמדה פרשנית אף-על-פי שיכלה לשתוק.

2. מלאכי א, יד: וְאָרוֹר נֹכַל וַיֵּשׁ בְּעֶדְרוֹ זָכָר. המס"ק של כתביד הנביאים מקהיר (להלן ק) כותבת: "נוכל נאכל ג ב כת נא וחד כת נו וסימנהון ומפרי לחמנו זכר ב לשון אכילה וא בישו". סימני המסורה מפנים לשני פסוקים שבהם מצויה המילה "נאכל" בלשון אכילה (בראשית ג, ב: וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה אֶל־הַנָּחַשׁ מִפְּרִי עֵץ־הַגֵּן נֹאכַל; ישעיה ד, א: לַחֲמֵנוּ נֹאכַל וְשִׁמְלֹתֵנוּ נִלְבָּשׁ), ופסוק אחד במשמע שלילי ("בישו", פסוקנו: נוכל).⁵

3. יהושע יט, כא: וְרָמַת וְעֵינַן גַּנִּים וְעֵינַן תְּדָה וְבֵית פֶּצֶץ. המס"ג של א כאן: "חדה ה' ורמת וישם פי ואתה בן אדם ולשונם חרב חדה ואחריתה. קדמיה שם קריה". המילה "תדה" מצויה חמש פעמים במקרא; ארבע פעמים היא משמשת תואר לחרב (ישעיה מט, ב; יחזקאל ה, א; תהלים נו, ה; משלי ה, ד), ורק בפסוקנו – כך טורחת המסורה לציין – "שם קריה".

4. יחזקאל כא, כה: לְבוֹא תָרַב אֶת רֵבֶת בְּנֵי־עַמּוֹן וְאֶת־הַיְּהוּדָה. המס"ג של ק כאן: "ואת יהודה ג' וסימנהון שלח לפניו לך מנה בירושלים. א' ביחיד וב' בקהל". המסורה מציינת שהצירוף "ואת־יהודה" מצוי במקרא שלוש פעמים;

5. נקודת המוצא של המסורה היא ההגייה. שתי המילים "נוכל" ו"נאכל" נהגות בפי בעלי המסורה שבטבריה באופן זהה, לכן הן מוצאות את מקומן זו בצד זו בתוך רשימת מסורה אחת. מכאן נוכל גם ללמוד על דרך הגיית ההגאים בתקופת מסרני טבריה, דרך משל: הם הגו חולם מלא כפי שהגו חולם חסר, כפי שבימינו אין הברל בין השניים (אם כי מכאן אין ללמוד על זהות בין מסרני טבריה ובין המקובל היום לעניין הגיית החולם גופו).

פעם אחת הכוונה ליהודה האיש, בן יעקב, "יחיד" (בראשית מו, כח: וְאֶת־יְהוּדָה שָׁלַח לְפָנָיו אֱלִי־וֹסֶף), ופעמיים הכוונה לשבט יהודה, "קהל" (שמ"ב כד, א: לָךְ מִנֵּה אֶת־שִׁרְאֵל וְאֶת־יְהוּדָה, ופסוקנו).

אין בדוגמות אלה כי אם ראייה שאבחנות משמעים אכן קיימות במסורה, אך אין בהן כדי להראות עד כמה תופעה זו נפוצה; ניתן להביא כנגדן מספר דומה של דוגמות לרשימות מסורה שאין בהן אבחנה סמנטית. כדי להבין עד כמה תופעה זו נפוצה במסורה יש לבדוק את כל רשימות המסורה הכוללות בין פריטיהן מרכיבים הומופוניים, ולרשום לצד כל אחת מהן אם יש בה תוספת של אבחנה סמנטית אם לאו; כמובן, ניתן לערוך גם בדיקה מדגמית ולהגיע לתוצאות מקורבות.

במקום אחר (זר, תשנ"ט; תשס"ז) ערכת בדיקה מדגמית כזאת, והראיתי שם שבלמעלה ממחציתן של רשימות מסורה הכוללות הומופונים, נמצא בגוף הרשימה התייחסות לשוני במשמעים. מסקנה זו שונה מהגישה הקלסית שלפיה אין עניינה של המסורה כי אם בשמירה על הנוסח; אין זאת אלא שגישה זו התבססה על תחושה גרידא ולא על בדיקה שיטתית.

הפרק השלישי במחקרנו (זר, תשנ"ט) דן ברשימות מסורה שהועתקו ממדגם של 61 פרקים בתנ"ך; 20 פרקים מספר במדבר, 21 פרקי ספר שופטים ו-20 פרקים מספר דברי הימים א. דרך העבודה הייתה זו: כל מילה בפרקים הללו נבדקה בקונקורדנציה ובמאגרי מחשב, ואם נמצא כי היא מילה הומופונית – היא הועתקה לרשימה. בתום האיסוף מכל 61 הפרקים, נבדקה כל מילה הכלולה ברשימה במסורה שבגיליוני כתבי היד, והערות המסורה נרשמו. נבדקו עשרות כתבי יד. כעת נבחנה כל הערת מסורה כדי לגלות אם היא כוללת הערה מבחינה או שהיא מתעלמת מהמשמעים השונים. כל החומר נאסף אל תוך טבלאות מרוכזות, ולבסוף נערכה בחינה סטטיסטית של התוצאות והוסקו מסקנות.

נדגים את הטענה בעזרת הבאת המסקנות והתוצאות הסטטיסטיות של מחקרנו (זר, שם), ונקדים בהבאת כמה דוגמות להמחשה:

1. המס"ג של כ"י ירושלים 24^o5702 (לשעבר כ"י ששון 507; להלן: ש) בכמדבר ז, נג, על המילה **כָּבְשִׁים**: כל אמרייא כתב שין כבשה כבשת וכבשה

כבשים ° וכל קצרייא כתב סמך כּוּבס יכּבס כּבס מְכבּסִים. דהיינו, כתיב המילה כשי"ן שמאלית משמעו תמיד כבש מן הצאן, והכתיב בסמך מורה על לשון כביסת בגדים.

2. המס"ק של ש בבמדבר יג, י, על המילה סוּדִי: ל שם בר נש. הכוונה: המילה מצויה אך ורק כאן כשם פרטי של אדם. ואכן תיבה זו מצויה פעם נוספת במקרא, באיוב יט, יט: "תַּעֲבוּנִי כָּל מְתֵי סוּדִי", במשמע "[ה]סוד שלי". יושם אל לב כי בדוגמה זו המסורה הייתה יכולה לכתוב: בַּהַד שם בר נש, ובזה לכלול את שני מופעי התיבה במקרא וגם לאבחן את המשמעים, אך כאן המסורה השתמשה במשמע השונה כדי לצמצם את כמות הפריטים משניים לאחד. במילים אחרות, אילו היו שני מופעי התיבה בעלי משמע אחד, המסורה הייתה מונה ב, או שותקת ולא מעירה דבר; הבדלי המשמעים הביאו את המסורה לכתוב הערה שונה במהותה, שהרי כעת היא מציינת פריט אחד בלבד, ו"מזמינה" את הקורא להבין שיש עוד מופע(ים) של התיבה, אך במשמע שונה.

3. המס"ג של ק בשופטים ד, טז, על המילה וּבְרַק: וברק ג שם ברז וחד לשון ברקי וסימנ רדף ותשר ממרתו. המסורה מביאה את כל מופעי התיבה במקרא, וטורחת להבדיל בין משמעיהם; פעם אחת מלשון ברק ורעם (איוב כ, כה) ופעמיים שם אדם (כאן ובשופטים ה, א). מסורה זו נפוצה ונמצאת במקומות נוספים ובכתבי יד רבים. אילו הייתה המסורה רואה עצמה עורכת רשימות של מילים שהגייתן שווה ותו לא, הייתה מסתפקת כאן בציון ג, ונמנעת מלציין את הבדלי המשמע.

4. המס"ג של ק בשופטים יט, יג, על המילה וּלְךָ: לכה ג לך בלשון הליכה וסימנהון אתי ונקרבה נראה דב. התיבה לְךָ מצויה 489 פעמים במקרא, תמיד: לְ + כינוי הנוכח, פרט לשלושה מופעים בהוראת הליכה (וּלְכָה), שאותם מציינת כאן המסורה (שני המופעים האחרים הם: במדבר כג, יג ודה"ב כה, יז).

5. המס"ק של א בדה"א א, לא, על המילה וּקְדָמָה: ב שם אנש. קְדָמָה הוא שם בנו של ישמעאל, הנזכר כאן ובבראשית כה, טו. התיבה מצויה עוד פעמיים (בראשית יג, יד; כה, יד), במשמע: ומזרחה. השוו לעיל הדיון בתיבה סוּדִי.

6. המס"ק של ש¹ (=כ"י ששון 1053) בדה"א ד, יז, על המילה עֲזָרָה: ל שם אתתא. כלומר, רק כאן התיבה היא שם פרטי לנקבה. השוו ביאור הגר"א כאן: "עזרה הוא נקבה". הגר"א מפרש כך על פי המשך הפסוק: "וּבֶן עֲזָרָה יִתָּר וּמָרְד וְעֶפְר וְיִלּוֹן וַתְּהִר אֶת מְרִים וְאֶת שְׁמִי וְאֶת יִשְׁבָּח..." והנה עתה יש גם אסמכתה קדומה לפירוש זה.

מאידיך גיסא, יש גם מילים הומופוניות הבאות ברשימת מסורה אחת בלא אבחנת משמעים, כמו יְרִיעוֹת. המס"ג של א בדה"א ב, יח, כותבת: יריעות ה' מל' ויריעות משכנותיך ירגזון יריעות את עזובה אשה וארון ברית ה' תחת כיריעות שלמה. נרמזים כאן חמישה פסוקים, שבארבעה מהם משמע התיבה הוא מסך או וילון עשוי בד, אך כאן התיבה היא שם פרטי, והמסורה מתעלמת מהמשמע השונה.

ב-61 הפרקים שנבדקו מצאנו 95 מילים הומופוניות. ב-64 מתוכן (67%) רשמה המסורה הערה מבחינה, ורק ב-31 (33%) התעלמה המסורה מהמשמעים השונים. דומני שבזה לבד יצאנו ידי חובתנו בהראותנו שקיימת נטייה אצל בעלי המסורה לאבחן את משמעי ההומופונים הכלולים ברשימותיה, ומסקנה זו שונה בתכלית ממה שהיה מקובל עד כה. אך מכיוון שאספנו רשימות מסורה רבות, לא יהיה זה מיותר להביא כאן ריכוז נתונים סטטיסטיים העולים מהבדיקה:

- א. כאשר פריט אחד ברשימה ההומופונית הוא שם פרטי של אדם, המסורה מראה נטייה לאבחן את המשמעים (61%), ורק במיעוט המקרים היא מתעלמת מההבדל (39%).
- ב. כאשר פריט אחד הוא שם מקום, אין נטייה ברורה (50% – 50%).
- ג. כיוצא בזה כאשר פריט אחד הוא שם מקום ופריט נוסף הוא שם אדם (50%–50%).
- ד. כאשר האבחנה היא בין פריטים שאחד ממשמעייהם אינו שם אדם ואינו שם מקום, יש נטייה לא לאבחן את המשמעים (40%–60%).

אך כאן יש להעיר כי כמות הערות המסורה מקבוצה א גדולה מכמות ההערות בשאר הקבוצות, ולכן בסיכום הכללי המסורה מאבחנת משמעים ב-54% מהמקרים, ומתעלמת רק ב-46% מהמקרים.

עוד נציין כי המסורה נוטה לאבחן משמעים כאשר התנאים לציון האבחנה נוחים. אנו מוצאים אבחנות משמעים בעיקר כאשר פריט בודד ברשימה שונה מכל שאר הפריטים בהוראתו, כי אז יכולה המסורה לצייין את הפסוק השונה בפשטות ובקיצור. בסוג זה עולה אחוז האבחנות ל-61%; אך כאשר קבוצת המיעוט מחזיקה יותר מפריט אחד, המסורה נוטה להתעלם מהמשמעים השונים, ככל הנראה בשל הקושי לנסח בקיצור את הבדלי המשמע. חריג לכלל זה נמצא בעיקר כאשר המסרן מצא דרך קצרה לאבחן משמעים בין קבוצות שלמות, כמו כל אמרייא כתב שין... וכל קצרייא כתב סמך... (ראו לעיל), או הערת המס"ג של א בתחילת ספר דה"א על המילה **נַחַ**: נחה מלי גברם חס (נו"ח מלא וי"ו כמילה מלשון מנוחה, וחסר וי"ו כשם אדם).

המרכיב המאבחן בהערות המסורה הנדונות כאן הוא על פי רוב משני, דהיינו, אגב טיפולה של המסורה בתיבה או בצירופי תיבות, היא מוסיפה הערה מבחינה; אך לעתים רחוקות המרכיב הסמנטי הוא המרכיב הראשי בהערת המסורה. לסוג הראשון נוכל לשייך את הערת המסורה על **נוֹכַל/נֹאֲכַל**⁶, ולסוג השני נשייך את הערת המסורה על **תָּדָה**⁷. הערת המסורה על **נוֹכַל/נֹאֲכַל** מתמקדת בכתיב השונה של המילה פעמים **נֹא** ופעם **נו**, אך הערת המסורה על **תָּדָה** אינה מטפלת בכתיב התיבה כלל, אלא מוסרת את מספר המופעים הכללי של התיבה ומבחינה בין המשמעים, ומכאן שעיקר עניינה הוא משמעי התיבה ולא נוסחה.

רשימה מבחינה מיוחדת היא רשימת "תרין בתרי לישנין", המחזיקה תיבות המצויות כל אחת פעמיים בדיוק במקרא, ובשני משמעים. כאן אבחנת המשמעים קלה למסרן, שהרי הוא יכול לנסח את הערתו כגון **ז** חד שם אתר וכיוצא בזה. אך רשימה זו זכאית לדיון נפרד שאין כאן מקומו.⁸

6 לעיל, דוגמה 2.

7 לעיל, דוגמה 3.

8 לנושא זה אייחד פרק במחקר (בהכנה). המאמר הנוכחי הוא קיצור של פרק בנושא זה מתוך ספרי "המסורה ופרשנות המקרא" (בדפוס). בינתיים ראו דותן, תשס"ה (החל בפרק השביעי) והספרות שמביא שם.

ב. זיקה בין הערות המסורה ובין מדרשי חז"ל

כבר הבאנו למעלה את דברי ברויאר, שאינו סבור כי תיתכן זיקה בין הערות המסורה ומדרשי חז"ל. רשימת המסורה מס' 59 בספר *אכלה ואכלה*⁹ מחזיקה כמאה מילים המצויות במקרא בדיוק פעמיים, ובשני משמעים שונים. עיון ברשימה זו מעלה שאכן רוב הדוגמות מייצגות הומופונים¹⁰; אך יש ברשימה זו גם זוגות שהקורא אינו מבין כיצד נקלעו לרשימה זו, שהרי שתי המילים מביעות משמע אחד, דרך משל:

שופטים טו, טו: וַיִּמְצָא לְחַיִּי-חֲמוֹר טְרִיָּה וַיִּשְׁלַח יָדוֹ וַיִּקְסָהּ וַיַּדְּפֶה אֶלָּף אִישׁ
ישעיה א, ו: מִפֶּן-רָגַל וְעַד-רָאשׁ אֵינִיבוּ מֵתָם פָּצַע וְחַבּוּרָה וּמִכָּה טְרִיָּה

בשני הפסוקים נראה שמשמע המילה הוא "לְחָה", ולא מצאתי בין פרשני ימי הביניים מי שיחלק בין משמעי המילה. והנה אומר המדרש: "וימצא לחי חמור טריה, מהו "טריה"? בר תלתא יומין, רבי אבון אמר בטנה תרין" (בראשית רבה, מהד' תיאודור-אלבק, צט). על פי דרשת רבי אבון, המילה "טריה" פירושה בשופטים טו, טו, שהחמור הייתה מעוברת בשני וולדות. דומה כי לא נוכל להסביר את הימצאותו של הזוג "טריה" ברשימת "תרין בתרי לישנין" אם לא נאמר שאבחנת המשמעים של המסרן נשענת על המדרש שהבאנו, אף שהוא רחוק ביותר מההבנה הפשוטה של הפסוק. והנה דוגמה נוספת:

שמ"ב יח, ה וַיְצַו הַמֶּלֶךְ אֶת-יֹאָב אֶת-אֲבִישִׁי וְאֶת-אֶתָי לֵאמֹר לֹא-טָלִי לְנַעַר
לְאֶבְשָׁלוֹם
ישעיה ח, ו יַעַן כִּי מָאֵס הָעָם הַזֶּה אֶת מִי הַשְׁלַח הַהֲלֹכִים לְאֵט

גם במקרה זה קשה – ואולי בלתי אפשרי – להסביר מהו הברל המשמע אם לא נניח שהוא נובע מהמדרש: "מי השילוח ההולכים לאט. מהו "לאט"? בר קפרא א[מר] חזרנו על כל המקרא ולא מצינו מקום ששמו לאט, אלא זה חזקיהו מלך יהודה שהיה מטהר את ישראל במקווה של ארבעים סאה, מיניין לאט" (פסיקתא דרב כהנא, מהד' מנדלבוים, ניו יורק

9 מהד' ז' פרנסדורף, הנובר תרכ"ד.

10 כגון: "וְחֶבְלִי"; ביהושע יז, יד מלשון נחלת ארץ, ובמיכה ב, י מלשון ייסורי הלידה.

תשכ"ב, פרשה ו). על פי המדרש, "לאט" רומז בערכו המספרי למקווה טהרה המחזיק ארבעים סאה, ואין הוא תואר לפועל "ההלכים" שלפניו; דהיינו, אין משמעו כפי שהקורא התמים מבין: במתינות, לא במרוצה. לסיום, כפי שהוכחנו אין ממש בדעה הרווחת שלפיה המסורה מתעלמת ממשמעים. במסגרת זו הבאנו דוגמות מעטות להמחשת הטענה, ובמקום אחר נרחיב.¹¹

מקורות

ברויאר, מ' (תשע"א). מסורה ודקדוק. בתוך: זר, ר"י ועופר, י' (עורכים), ישראל: מחקרים בלשון לזכרו של ישראל ייבין (עמ' 45–51), ירושלים.
 דותן, א' (תשס"ה). ניצנים ראשונים בחכמת המילים. ירושלים.
 זר, ר"י (תשנ"ט). מסורה ופרשנות. עבודת גמר בטורו קולג', ירושלים.
 זר, ר"י (תשס"ז). היסוד הפרשני שבהערות המסורה הלא טיפוסיות. עבודת דוקטור, האוניברסיטה העברית, ירושלים.

11 נוסף, כי לדעתנו המסורה מבחינה בין המשמעים לא רק כדי להסיר תמיהה מהקורא הסבור שאין מקום להומופונים ברשימה אחת; היא משתמשת במשמעים הרמוזים בספרות חז"ל כאמצעי ניגוח סמוי במאבק האנטיקראי שהיה נטוש החל בשלהי המאה התשיעית. גם בעניין זה נשתדל לדון בהרחבה במקום אחר.

אוהב גר

מאמר מחקרי

על תרגום אנקלוס הגר ע"ה.

ע ם

ג' אור דרכיו ונתיבותיו בתרגומו.

שלשים ושנים נתיבות חכמה.

ועם ארבע נואות וחמשים הגהות וחלופי נסחאות מלוקטות מקפריס
עתיקים יקרים ובלתי מלויים, מהם צדפוס ומהם כתיבת יד;

ואחריו

נוספות

בהודעת קצות דרכי לשון סורי הקרוב ללשון ארמית

ומה שבא בתרגומים נוהג מנהג לשון סורי;

ועם קל"ב הגהות וחלופי נסחאות בתרגום תהלים.

לקוחות מדפוס קודם לדפוסו צונזינג:

יראו ישרים וישמחו

ל.ה.

מלאו וראו צט

שמואל דוד לוצאטו

פראָפּעסאָר בקאָללעגיום ראביניקום בעיר פאדובה.

ו ו י ע ן , צטת תק"ן לפ"ק

גערדוקט בי"א אנטאָן עדלעם פֿאַן שמיד, קייזערלי קעניגלי פרווילי

בוכדוקער אונד בוכהענדלער.

PHILOXENUS,

sive

de Onkelosi, chaldaica Pentateuchi versione,

Dissertatio hermeneutico-critica,

in qua

veteris Paraphrastae a textu hebraico crebrae desflexiones
in XXXII classes distribuuntur,

et lucido, novoque ordine illustrantur;

atque CCCCL in locis, variae ejusdem versionis lectio-
nes perpenduntur, et ex antiquioribus et rarioribus
editionibus, codicibusque, emendantur.

Accedit Appendix,

ubi de Lingua Syriaca, ac de Syriasmis in chaldaicis
Paraphrasibus, disseritur;

et CXXV ejusdem Linguae vocabula, in eisdem Paraphra-
sibus occurrentia, vel in editionibus corrupta, vel in hebraeo-
chaldaicis celebrioribus Lexicis aut omisa, aut minus
recte interpretata, explicantur,

Et coronidis instar,

chaldaica Psalterii versionis, ex perraro Psalterio octuplo
Justiniani, emendat jungitur.

A

SAMUELE DAVIDE LUZZATTO.

in Collegio Rabbिनico Patavino, Professore.

Viennae,

Typis ANTONII Nobilis de SCHMID, caes. reg. priv. Typographi.

MDCCCXXX.

